

(1) שמות פרק כב

כא) פִּלְאֵלְמִנָּה וַיְתוֹם לֹא תַעֲנוּן:
כב) אִם-עֲנָה תַעֲנֶה אֹתוֹ כִּי אִם-צָעַק יִצְעַק אֵלַי שְׁמַע אֲשַׁמַּע צַעֲקוֹ:
כג) וְחָרָה אַפִּי וְהִרְגֵתִי אֶתְכֶם בְּחָרֵב וְהָיוּ נַשִּׁיכְכֶם אֶלְמָנוֹת וּבְנֵיכֶם יְתָמִים:

(2) רש"י שמות פרק כב

כא) כל אלמנה ויתום לא תענון, הוא הדין לכל אדם אלא שדבר הכתוב בהווה לפי שהם תשושי כח ודבר מצוי לענותם:
כב) אם ענה תענה אותו, הרי זה מקרא קצר גזם ולא פיל' עונשו כמו (בראשית ד טו) לכן כל הורג קין גזם ולא פיל' עונשו אף כאן אם ענה תענה אותו לשון גזום כלומר סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק יצעק אלי וגו' :

(3) שפתי חכמים על רש"י שם

דכל "כי" נתינת טעם היא אשלמעלה ועל כרחך צריך לומר דמקרא קצר הוא וכאלו אמר אם ענה תענה אותו סופך ליטול את שלך למה כי אם צעק וגו' כמו שפירש רש"י בעצמו:

(4) ספר גור אריה על שמות פרק כב פסוק כב

הרי זה מקרא קצר גיזם ולא פירש עונשו. דהא לא נזכר דבר בזה שאמר "אם ענה תענה" שיאמר על זה "כי אם צעוק יצעק אלי", והוי למכתב 'אם ענה תענה אותם וצעוק יצעק אלי', לכך צריך לומר ד"אם ענה תענה אותו" גיזם ולא פירש עונשו. וכך פירושו "אם ענה תענה" תהא נענש על ידו, ולמה - "כי אם צעוק יצעק וגומר".

5) אבל לי היה נראה שהכתוב הוא כפשוטו, וכך פירוש הכתוב; "אם ענה תענה" רק שהוא "צעוק יצעק אלי אשמע", ולשון "כי" משמש בלשון 'אלא', שהוא אחד משמושי "כי" (גיטין צ.). ובא לומר שמיד שהוא צועק - נענה:

(6) ספר משכיל לדוד על שמות פרק כב פסוק כב

אם ענה וכו' ה"ז מקרא קצר וכו'. דהא דכתיב בתר הכי כ"א צעק וכו' הוא ענין אחר והינו דוקא כשצועק אבל אם אינו צועק לא ידענו אלא גזם ולא פירש כאן אבל פירש במקום אחר גבי מעלים עיניו מן הצדקה וממנו נקה למאי דקמן דהתם כתיב וקרא עליך וכו' והיה בך חטא ופירש"י שם והיה בך חטא מכל מקום אם כן למה נאמר וקרא שממהרין לקורא תחלה:

(7) ספר דברים פרק טו

ט) הַשֹּׁמֵר לֶךָ פֶּן יִהְיֶה דָבָר עִם לִבְכָדָה בְּלִיעַל לְאֹמֵר קִרְבָּה שְׁנַת הַשְּׂבַע שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה וְכָעֵה עֵינֶיךָ בְּאֶחִידָה הָאֲבִיוֹן וְלֹא תִתֵּן לוֹ וְקָרָא עָלֶיךָ אֵל יְדוּד וְהָיָה בְךָ חֲטָא:

(8) רש"י על דברים פרק טו פסוק ט

והיה בך חטא – מכל מקום אפילו לא יקרא א"כ למה נאמר וקרא עליך ממחר אני ליפרע ע"י הקורא יותר ממי שאינו קורא:

(9) רמב"ן שמות פרק כב פסוק כב

... לשון רש"י, ואינו נכון, וגם העד שהביא לא העיד כן . . .

והנכון בעיני כי יאמר אם ענה תענה אותו רק צעוק יצעק אלי בלבד מיד אשמע צעקתו, איננו צריך לדבר אחר כלל, כי אני אושיענו ואנקום אותו ממך, והטעם, כי אתה לוחץ אותו מפני שאין לו מושיע מידך, והנה הוא נעזר יותר מכל אדם, כי שאר האנשים יטרחו אחרי מושיעים שיושיעום ואחרי עוזרים לנקום נקמתם, ואולי לא יועילו והצל לא יצילו, וזה בצעקתו בלבד נושע בה' וינקם ממך, כי נוקם ה' ובעל חמה (נחום א ב):

(10) הכתב והקבלה על שמות פרק כב פסוק כב

אם ענה תענה אתו כי אם וגו'. לרש"י הרי זה מקרא קצר. ע"ש, ואינו נכון בעיני הרמב"ן, דמלת כי במקום זה כמו אלא, ויבוא ע"ד במקומות רבות, כמו כי כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים ושמה לא ישוב כי אם הרוה את הארץ, לא ישוב אלי ריקם כי אם עשה את אשר חפצתי, בשניהם יאמר שלא יעשו דבר אחר כ"א שירו את הארץ מיד, וכן כ"א שיעשה מה שחפצתי, וכן כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך. . .

(11) בראשית פרק ד פסוק טו
וַיֹּאמֶר לוֹ ה' לָכֵן פְּלִי-הָרֵג קִין שְׁבָעֵתִים יֻקָּם . . .

(12) רש"י בראשית פרק ד פסוק טו
לכן כל הורג קין, זה אחד מן המקראות שקצרו דבריהם ורמזו ולא פירשו, לכן כל הורג קין לשון גערה כה יעשה לו כך וכך עונשו ולא פירש עונשו:
שבעתים יוקם, איני רוצה להנקם מקין עכשיו לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו

(13) רמב"ן בראשית פרק ד פסוק כד
אבל פירוש "כל הורג קין" כפשוטו, שאמר השם, לכן כל אשר יהרוג את קין שבעתים יוקם ממנו, כי אעניש ההורג אותו שבע על חטאתו, כי אני הבטחתי את קין שלא יהרג, בעבור יראתו אותי והתודותו לפני

(14) אבן עזרא שמות פרק כב פסוק כב
ואמר כי אם צעק יצעק אלי, על היתום וכן דין האלמנה, רק היתום יתכן שיהיה קטן ולא ידע לדבר כמו האלמנה:

(15) ספורנו עה"ת ספר שמות פרק כב פסוק כב
אם ענה תענה אותו. אם כשתענה את היתום תהיה כונתך לענותו בלבד, אבל אם תענהו ליסרו ולהיטיב לו אין זה אלא גמילות חסדים:

(16) כלי יקר שמות פרק כב פסוק כב
אם ענה תענה אותו "אותם" מבעי ליה ומהו הכפל ענה תענה צעוק יצעק שמוע אשמע ובדרך הפשט נוכל לומר שלפעמים אדם מענה את היתום לבד ואמו אלמנה עיניה רואות וכלות ואין לאל להציל את בנה וע"י ענוי אחד מהם שניהם מעונין ושניהם צועקים והקב"ה שומע לשניהם ומענישו בכפל שיהיו בניהם יתומים ואשתו אלמנה

(17) ועל צד הרמז נוכל לומר מאחר שהקב"ה אבי יתומים אם כן ודאי בכל צרתם לו צר כביכול לכך אמר אם ענה אז תענה גם אותו שהוא אבי יתומים והלא שניהם צועקים מדת הדין מקטרגת עליו למעלה והיתום צועק למטה והקב"ה הרחמן מקבל צעקת שניהם: